

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.923.3/.964.2:618.89-008.442.6

ФЕНОМЕН НАРЦИСИЗМУ В ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Єрмакова Н.О., Мережкіна А.Є.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Комплексно досліджено поняття нарцисизму. Здійснено узагальнення підходів до визначення змісту поняття «нарцисизм». Розглянуто взаємозв'язок між нарцисизмом і маніпулюванням свідомістю особистості. Проаналізовано основні підходи до розробки феномену нарцисизму як новоутворення у характерологічній структурі.

Ключові слова: нарцисизм, аутоеротизм, нарцисичні стани, нарцисичні риси, уявлення особистості про себе, психоаналіз.

Постановка проблеми. Останнім часом відбуваються трансформації у самосвідомості людей, обумовлені швидким темпом життя і різкими змінами суспільства. У сучасній Україні, як і у всьому світі, модифікуються зразки соціальної поведінки, соціальні уявлення, очікування та ідеали, соціальні ролі, на які орієнтується особистість. Ці зміни викликають реконструкцію психіки, психічного і психологічного здоров'я та благополуччя людини. На основі побудови і перебудови соціальних стосунків, зв'язків, взаємовідносин між людьми, життєвих планів, еталонів діяльності і життя в цілому, акцентується увага на важливості всебічної позитивної самопрезентації особистості в будь-яких проявах її життєдіяльності, в т. ч. – і у соціальних мережах, що і зумовлює актуальність дослідження зростання нарцисичних тенденцій у суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням феномену нарцисизму займалися такі зарубіжні вчені – З. Фрейд, Ж. Лакан, Ж. Делез, М. Кляйн, Х. Кохут, Е. Еріксон, Е. Фромм, Р. Столроу, Н. Шварц-Салант, К. Томпсон, К. Морф, С. Пульвер та інші. Серед вітчизняних учених розробкою проблеми нарцисизму серед різних прошарків суспільства займаються: С. Соколов, Н. Клепікова, О. Шамшикова, І. Шугайло, В. Шадриков, М. Сінчуріна, М. Дедюліна, С. Датченко та ін.

Мета роботи: проаналізувати сутність феномену нарцисизму відповідно до поглядів різних вчених.

Виклад основного матеріалу. Витоки формування і аналізу феномену нарцисизм починаються ще у часи Древньої Греції. Загально відомий грецький міф про те, як дивовижно прекрасний юнак побачив своє відображення у воді і так зачарувався цією красою, що не міг відірвати погляд від свого відображення і помер, опинившись нездатним закрити очі на власну красу, вперше знайомить людство із нарцисизмом. Юнака звали Нарцисом, і в подальшому самозамилування, назвали нарцисизмом, на честь ім'я прекрасного юнака. Нарцисизму культура приписала негативний сенс, відштовхуючись від того, що людина не повинна замикатися на собі, бути самозакоханою.

Ф. Бекон одним із перших проаналізував цей міф з позиції «себелюбства», що і являє собою нарцисизм. З введенням З. Фрейдом психоаналітичного трактування нарцисизму дане поняття стало осмислюватися через соціальні відносини між людьми. Науковець показує, що його можна осмислювати через аксіологію. В подальшому з'являється цілий ряд психологічних досліджень, які намагаються довести, що нарцисизм може бути своєрідною формою псевдонезалежності особистості. Так, як зазначають М.А. Дедюліна та С.А. Датченко [1], нарцисична особистість спирається на світ цінностей соціуму у пошуках визнання, і займається власною самопрезентацією будь-якими засобами.

Уже в роботах Г. Маркузе культура нарцисизму приходить на зміну репресивній культурі, а в роботах М. Фуко, К. Леш, Ж. Бодрійяра, Ж. Ліповецькі, З. Бауман та ін. культура нарцисизму не просто окреслюється, а фіксується як наша дійсність.

Як зазначає О. В. Змановська [2], термін «нарцисизм» запропонований Некке в 1899 році після здійсненого Хевлоком Еллісом зіставлення грецького міфу про Нарциса з випадком чоловічої аутоеротичної перверсії (сексуального «збочення»). Некке описав стан, при якому людина відноситься до власного тіла як до сексуального об'єкту – милуючись ним і пестячи, з подальшим отриманням сексуального задоволення.

З. Фрейд вперше використав цей термін тільки в 1910 році (через п'ятнадцять років від моменту зародження психоаналізу) для позначення гомосексуального вибору об'єкта. З. Фред писав: «Спочатку людина має два сексуальних об'єкти: саму себе і жінку, яка її виховує» [10]. Гомосексуалісти, за З. Фрейдом, бачать сексуальний об'єкт в самих собі, вони виходять з нарцисичної установки і шукають схожих на себе молодих людей, яких вони могли б любити так само, як мати любила їх.

Відкриття нарцисизму підштовхнуло фундаментатора психоаналізу до припущення про існування особливої стадії психосексуального розвитку, проміжної між аутоеротизмом і об'єктною любов'ю. У своїй роботі «Тотем і табу» [11] він

вказує, що на певному етапі розвитку суб'єкт починає бачити об'єкт любові в самому собі, в своєму тілі, що дозволяє вперше звести сексуальні потяги воедино. Нарцисизм визнається З. Фрейдом універсальним психологічним явищем, притаманним людській природі взагалі, а не тільки її патологічним проявам: «Нарцисизм в цьому сенсі не є перверзія, а є лібідоносним доповненням до егоїзму, інстинкту самозбереження, який є притаманним кожній людині» [10].

З. Фрейд описує нарцисизм насамперед на прикладі парафренії (форми шизофренії), яку він вважав одним з нарцисичних неврозів на відміну від власне неврозів – «неврозів перенесення» (конверсійна істерія, невроз нав'язливості, істерія страху). Психопатолог підкреслює, що у невротиків хоча і порушується нормальне ставлення до реальності, але зберігається еротичне ставлення до людей в області фантазії. Лібідо, відірваннись від зовнішнього світу, звертається на власне Я, і таким чином створюється стан, який ми можемо назвати нарцисизмом» [10].

Зигмунд Фрейд виділяє два види нарцисизму – первинний і вторинний. Первинний нарцисизм характеризує ранній період дитинства, коли лібідо дитини повністю звернене на себе, а суб'єктивний і об'єктивний світ злиті воедино. Немовля отримує задоволення переважно від свого тіла, маленька дитина вірить у свою досконалість і всевладдя.

Таким чином, фундатор психоаналізу розглядав первинний нарцисизм насамперед як ранню стадію психосексуального розвитку, що приходить на зміну недиференційованому аутоеротизму, і, в свою чергу, змінну стадію об'єктних відносин. Це означає, що в ході розвитку якась частина лібідо переноситься на зовнішні об'єкти (об'єкт-лібідо), а якась – залишається в Я (Я-лібідо). Перешкоди на шляху розвитку об'єктної любові можуть привести до фіксації на нарцисичній стадії розвитку. У цьому випадку особистість виявляється нездатною до тривалої прихильності, любові.

Виходячи з ідей М. А. Дедюліної та С. А. Датченко [1], поява «культури нарцисизму» пов'язана із індивідуалізацією сучасного соціуму і трансформацією моральних цінностей. Приватне життя сучасного індивіда в світі повсякденності перебуває у владі мінливих бажань і захоплень. Представники культури нарцисизму живуть тільки в часі сьогодення. Їх не цікавить минуле і майбутнє, їх хвилює те, що відбувається «тут і зараз». Тому особистості-нарциси намагаються створити свій світ, не запозичуючи чужий досвід і досягнення. Фактично, вони живуть в світі страхів і недовіри. Тому їх основним бажанням стає задоволення своїх гедоністичних потреб.

В психологічній науці не існує єдиної точки зору на походження і сутність феномену «нарцисизму». С. Е. Пульвер зазначає: «У багатотомній літературі про нарцисизм з очевидністю присутні тільки два факти, з якими згодні всі: перший, що ця концепція є однією з найбільш важливих вкладів в психологічну науку; другий, що вона являє собою одну з найбільш заплутаних і найскладніших концепцій, породжених психоаналізом» [21, с. 109].

У візуальних образах нарцисизм проявляється в існуванні багаточисленних «клонів», за якими стоїть одна і та ж нарцисична особистість. Нерідко така особистість захоплюється окультними науками, містикою, юнгівською психологією або навіть реальними сутностями, з якими вона «веде діалог» у своїй голові (в разі шизофренії).

Х. Кохут [5] розглядав у своїх роботах концепт «нарцисизму» у двох аспектах: як клінічний концепт і як концепт розвитку, але почав він свої теорії безпосередньо з клінічних спостережень. Його головні інноваційні ідеї стосувалися «центру» психоаналізу – досліджень конфігурацій так званого нарцисичного перенесення. Як стверджують клінічні психоаналітики Р. Столору, Б. Брандшафт, Дж. Атвуд, у всіх випадках дефіцит розвитку структур «Я» в процесі психотерапії створює цей специфічний феномен, який «заввичай описується як хвиля з минулого, що захлюбує сьогодення і залишає сліди, які неможливо ні з чим сплутати» [9, с. 49].

Х. Кохут здійснив глобальне теоретичне і клінічне дослідження походження і розвитку «дитячого природного нарцисизму», поставивши його в центр розвитку структур «Я». Він показав, що патологія нарцисизму – це зовсім не той варіант, коли особистості притаманний «занадто високий рівень нарцисизму», а навпаки, це той випадок, коли його занадто мало. Іншими словами, нарцисизм сам по собі є нормальною і необхідною основою розвитку «Я».

Отже, виходячи з ідей клінічних психологів Х. Кохута та Р. Столору, Б. Брандшафт, Дж. Атвуд, нарцисизм – це своєрідний «клей», психологічна основа, яка утримує зв'язок між елементами «Я» або поточними уявленнями особистості про себе, «за допомогою якої переживання себе набуває єдності і безперервності у часі, завдяки чому досвід «Я» приймає свою характерну форму і міцну організацію» [9, с. 36]. Ця чудова метафора визначає феномен «нарцисизму» як важливої динамічної структури.

Однією з позитивних характеристик особистості є почуття власної гідності, що сприяє формуванню адекватної самооцінки і емпатійному сприйняттю інших суб'єктів спільної діяльності, покращує мікроклімат в групі і допомагає вибудувати рівноправні і конструктивні взаємини. Індивідуальні та групові прояви нарцисизму, навпаки, можуть служити деструктивним фактором, який гальмує розвиток позитивних тенденцій в соціумі.

На думку А. Міллер [7], «оптимальний нарцисизм» базується не стільки навіть на рефлексії, скільки подібний пульсу, який не помічається до тих пір, поки уявлення особистості про себе позитивно стабільне, а регуляція уявлення особистості про себе – оптимальна. У. Г. Іоффе і Дж. Сандлер говорять про оптимальні нарцисичні стани особистості, які визначають як «ідеальний стан» гарного самопочуття – це «стан, який супроводжує гармонійне і інтегроване функціонування всіх біологічних і ментальних структур» [18, с. 155]. У психологічній літературі [4; 7; 18] багато разів наголошується, що оптимальний нарцисизм особистості проявляється як життєвий тонус, як здорове позитивне самовідчуття, яке завжди відображає непохитну впевненість людини – «Я є!».

Розмірковуючи про нарцисичні стани, Е. Фромм [12] зазначає, що це специфічні стани, при яких вся активність сконцентрована на власній особистості (на своєму тілі, власні потреби, своїх почуттях, думках і речах). Все те, що не сприймається як частина власної особистості і не є предметом актуальних потреб, не представляє особливого інтересу.

Е. Фромм запропонував термін «нарцисизм» використовувати і в якості характеристики особистості в цілому, і як окремих якостей: дотепності, честі, інтелігентності, скромності, видатного фізичного розвитку і т. д. [12, с. 105-106]. На думку Е. Фромма, прояви нарцисизму не визнають об'єктивну реальність (на відміну від проявів егоїзму), індивід схильний конструювати вигаданий навколишній світ і наділяти ролями і повноваженнями оточуючих, а пізніше ще й всім серцем повірити в нього, де головна роль належить «особливій» особистості, групі.

Серед ключових ознак нарцисизму Н. Шварц-Салант [14, с. 61-67] виокремлює наступні: дистанціювання від співрозмовника і знецінення чужих переживань, нав'язування власної думки, зарозумілість і нетерпимість до критики, слабка здатність до емпатії і пов'язані з нею почуття заздрості, дратівливості, які доходять до ненависті, а також заперечення чужих потреб.

Повторювання нарцисичних станів Х. Кохут та Е. Вульф [19] також пов'язують із виникненням і закріпленням специфічної мотивації, яка підсилює мотиваційно-потребові стани, що «звільняють» нарцисичний гнів. Так, у разі фрустрації нарцисичних потреб виникають агресія, конфліктність, посилюється захисна активність грандіозного «Я». Продовжуючи ідеї попередніх авторів, К. Морф та Ф. Родеволт [20] підкреслюють, що у критичній ситуації нарцисична активність спрямована на нівелювання суб'єктивної значущості того фактора, який може зруйнувати уявлення особистості про себе як про величну особистість: при необхідності ця специфічна активність «може відключати» небезпечні бажання і почуття.

Ф. Денеке [17], розмірковуючи в руслі проблематики нарцисизму і регулювання його проявів, на відміну від попередніх авторів, вважає, що нарцисична активність лежить в основі функціонування складної динамічної системи уявлень особистості про себе, яка утворює суб'єктивну «модель внутрішнього світу людини» і є більшою мірою неусвідомлюваною. Процеси регуляції нарцисичної активності відбуваються безперервно в системі уявлень особистості про себе (до тих пір, поки живе людина), включають в себе кожні миті її життя, постійно і невпинно зв'язуються одна з одною. Нарцисична активність особистості, на думку цього автора, завжди містить домінуючу потребу, обраний мотив, виконання (іноді лише тільки в фантазії) дію по досягненню мети, стійкі поведінкові патерни, когнітивну або афективну оцінку результату. Дослідник переконаний, що за допомогою цих комплексних і диференційованих зв'язків будується суб'єктивна модель внутрішнього і зовнішнього світу, яка робить можливою для особистості пізнання як навколишньої дійсності (і себе в ній), так і власної психічної реальності.

Ідеї Ф. Денеке подібні до поглядів вітчизняного дослідника В.Д. Шадрикова, який також вважає, що «у будь-якої людини існує нарцисичне ядро, яке, як здається, неможливо знищити. Якщо це твердження справедливе, то тоді ми можемо припустити, що нарцисична пристрась <...> має у людині біологічну основу» [13, с. 143]. В.Д. Шадриков підкреслює амбівалентну природу нарцисизму: з одного боку, він необхідний для виживання і одночасно він представляє собою загрозу збереження життя. Вихід з цієї парадоксальної ситуації представляється двояким. З одного боку, виживанню у сучасному світі служить оптимальний, а не максимальний нарцисизм. Тобто, солідаризуючись з ідеями В.Д. Шадрикова, як біологічна основа життя у суспільстві, оптимальний нарцисизм має бути сумісним із соціальною співпрацею.

З іншого боку, індивідуальний нарцисизм може перетворюватися в груповий, і тоді нація, релігія, раса починає грати роль індивіда і стає об'єктом нарцисичної пристрасі. Таким чином, нарцисична енергія (активність) незмінно залишається, але вона тепер вона застосовується в інтересах збереження групи замість збереження життя окремої людини і її уявлення про себе.

У своєму дослідженні Н. М. Клепікова приводить емпіричні дані про статовікові відмінності нарцисичних рис особистості. Так, поряд з іншими, в підлітковому віці – це віра у власну унікальність, що включає лідерство і авторитет, а в юнацькому – прагнення до самозахоплення і самозамилування [3, с. 22]. Дослідниця пов'язує посилення нарцисичних рис з проблемою пошуку ідентичності, яка властива даним віковим групам. Особистісна або соціальна фрустрація індивідів, пов'язана зі складністю досягнення актуальних потреб, може привести до об'єднання в групи, субкультури, спільноти. Якщо особистість опиняється в сприятливих умовах, то, ймовірно, вона зможе знайти соціально прийнятний спосіб самоактуалізації, що допоможе розкрити свій пізнавальний і творчий потенціал, оптимально інтегруватися в соціум для спільної творчої діяльності.

Негативна ситуація виникає тоді, коли індивіди з властивими їм нарцисичними рисами, об'єднуються в групи, метою яких є демонстрація власної винятковості в порівнянні з іншими спільнотами. Виходячи з поглядів авторки, ситуація, що склалася в сучасному світовому суспільстві, виразно сприяє засвоєнню різних руйнівних ідеологій, ряд яких цілком може потрапляти під визначення екстремістських.

Ідеї Н. М. Клепікової співзвучні з поглядами Е. Еріксона, який, аналізуючи ризики молоді, зазначає, що «вся відданість, мужність і винахідливість юності можуть також експлуатуватися демагогами, в той час як весь ідеологічний ідеалізм підтримує юнацьку стихію, яка може стати явним обманом, коли зміниться історична дійсність» [15, с. 271].

Розмірковуючи про підсилення нарцисичних рис особистості у сучасному трансформаційному суспільстві, також необхідно враховувати особливості групового впливу на людину. Як справедливо зазначає Д. Майерс [6, с. 373-374], спільне буття, в умовах нестійких моральних орієнтирів,

в яке може бути включений індивід, найчастіше послаблює його самосвідомість і призводить до неузгодженості моральних установок і поведінки.

Таким чином, можна відзначити деструктивність проявів як індивідуального, так і групового нарцисизму. Домінування негативних рис окремої особистості деформує більшою мірою її саму і травмує її найближче оточення. Наслідки масштабного прояву групового нарцисизму є руйнівним для суспільства в цілому, оскільки зростає кількість груп і спітовариств, які ставлять на перше місце докази власної переваги і заперечують соціальну кооперацію.

Зауважимо іще на одному важливому моменті, пов'язаному із нарцисизмом. Так, О. В. Змановська [2] у здійсненому нею огляді сучасних праць психоаналітиків звертає увагу на посилення інтересу науковців цього напрямку до вивчення негативного взаємозв'язку нарцисизму, психопатії та макіавеллізму. Нарцисизм є одним із трьох компонентів «Темної тріади». Назва «Темна тріада» увійшла в число психологічних термінів порівняно недавно. У 2002 році Делрой Полхус і Кевін Вільямс, канадські дослідники з Університету Британської Колумбії, показали, що три психологічні риси – неклінічний нарцисизм, неклінічна психопатія і макіавеллізм – об'єднуються і утворюють своєрідний синдром властвостей, перспективний для дослідження негативної («темної») сторони особистості. Таке поєднання цих трьох психологічних рис особистості в один комплекс пов'язане з тим, що вони посилюють одна одну і, незважаючи на різне походження (різні умови розвитку, що сприяють їх формуванню), у ряді ситуацій схожі по проявах. Х. Когут та Е. Вульф [19] також зазначають, що кожна з трьох властвостей, що входить в цей синдром, являє собою самостійний конструкт, що не зводиться до двох інших.

Разом з тим, три «темні» характеристики взаємопов'язані, і кожна з них в тій чи іншій мірі робить свій внесок у розвиток таких малопривабливих особливостей особистості, як почуття власної переваги, зневажливе ставлення до загальноприйнятих норм поведінки, соціальна домінантність, егоцентризм, нечутливість до проблем інших, недобррозичливість, відсутність емпатії, емоційна холодність, а також – схильність до обману, маніпуляції та використання інших.

Риси особистості, що входять до «Темної тріади», мають дезадаптивний характер: на їх базі формується підвищений нейротизм, тривожність, соціальна фрустрація і низька самооцінка, страх проявити перед іншими свої недоліки і слабкості, власна емоційна холодність, пошук у оточуючих корисливих мотивів.

Перспективним у вивченні проблематики нарцисизму є підхід К. Томсона [16]. Його автор,

американський журналіст і психолог К. Томсон в роботі «Розумніше, ніж ви думаєте: як технології змінюють наші розуми на краще» вказує, що проявом своєрідного нового виду нарцисизму у високотехнологічний час є селфі-нарцисизм. Дослідник вважає, що селфі-нарцисизм є новою людською потребою, яка раніше мала місце лише в різних видах мистецтва, а зараз стала доступна кожному, хто має доступ в мережу і смартфон з камерою. В майбутньому «хмарні технології» дозволятимуть зберігати наші фото-образи на століття. К. Томсон доходить висновку, що в кращому випадку, сьогоднішні технології мультимедіа допомагають нам бачити більше, зберегти більше, більше спілкуватися. У гіршому – підсилюють індивідуальний і груповий різновиди нарцисизму і роблять пересічних людей жертвами маніпуляції творців і власників програмного обладнання.

Висновки та пропозиції. Отже, феномен нарцисизму є однією із головних тем у сучасній психологічній науці. Поняття нарцисизму розглядається, як:

- позитивний компонент кожної зрілої особистості, є засобом адаптації людини у мінливому соціумі, збереження цілісності власного «Я»;
- негативний компонент характеру людини, що проявляється у надвисокому рівні самозакоханості, зверхності, орієнтованість лише на власну зовнішність, що спричиняє фрустрованість від незадоволення потреби у визнанні оточуючими;
- крайній патологічний прояв нарцисизму – сексуальне відхилення.

Отже, не слід забувати, що нарцисизм, разом з психопатією і макіавеллізмом є одним із трьох компонентів «Темної тріади» – негативної («темної») сторони особистості. Він приховує в собі небезпеку в тому випадку, коли він не урівноважений вагомими етичними критеріями, а підноситься як унікальна якість, якою володіє кожна успішна людина. Гуманістична ідеологія, яка є панівною у сучасному суспільстві, пропагує принцип людиноцентризму: потрібно більш за все любити себе і самопрезентуватися лише з позитивної, ідеальної сторони. З огляду на вищезазначене, особистість має розуміти, що самозакоханість у власну персону може призвести до патологічних змін.

Сучасний нарцисизм особливо небезпечний тому, що уражена масовою культурою свідомість сприймає його некритично. Помірний, «дозований» нарцисизм може відігравати позитивну роль в суспільстві, повертаючи людям відчуття первозданної цінності буття.

В подальшому ми плануємо здійснити емпіричне вивчення проблем нарцисизму у молодіжному середовищі, дослідити взаємозв'язок між особливостями прояву нарцисизму у молоді, схильної до маніпулятивної поведінки.

Список літератури:

1. Дедюлина М. А., Датченко С. А. Нарцисизм в эпоху hi-tech // Гуманитарные научные исследования. 2014. № 7. [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2014/07/7401> (дата обращения: 11.12.2017).
2. Змановская Е. В. Современный психоанализ. Теория и практика / Е. В. Змановская. – СПб.: Питер, 2011. – 288 с.
3. Клепикова Н. М. Модель операционализации понятия «нарцисизм» в пределах психической нормы / Н. М. Клепикова. – Хабаровск, 2011. – 24 с.
4. Когнитивная психотерапия расстройств личности / Под ред. А. Бек, А. Фримен. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
5. Когут Х. Восстановление самости / Х. Когут. – М.: Когито-Центр, 2002. – 316 с.

6. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 2008. – 684 с.
7. Миллер А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я / А. Миллер. – М.: Академический проект, 2006. – 144 с.
8. Синчурина М. Г. Структура Я-концепции: интеграция научных представлений / М. Г. Синчурина / Сибирский педагогический журнал. – 2012. – № 2. – С. 115-119.
9. Столороу Р. Клинический психоанализ. Интерсубъективный подход / Р. Столороу, Б. Брандшафт, Дж. Атвуд. – М.: Когито-Центр, 2009. – 252 с.
10. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / З. Фрейд. – М.: Азбука, «Азбука классика. Non-fiction», 2014. – 224 с.
11. Фрейд З. Тотем и табу. Totem und Tabu. Massenpsychologie und Ich-Analyse / З. Фрейд. – М.: Азбука, «Азбука классика. Non-fiction», 2015. – 320 с.
12. Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 251с.
13. Шадриков В. Д. Мир внутренней жизни человека / В. Д. Шадриков. – М.: Логос, 2009. – 392 с.
14. Шварц-Салант Н. Нарциссизм и трансформация личности: Психология нарциссических расстройств личности / Н. Шварц-Салант. – М.: Независимая фирма «Класс», 2007. – 296 с.
15. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Э. Эриксон. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.
16. Thompson C. Smarter Than You Think: How Technology Is Changing Our Minds for the Better / Clive Thompson. – NY, 2013. – 214 p.
17. Deneke F. W. Die Regulation des Selbsterlebens bei Gesunden, psychosomatischen, psychoneurotischen und alkoholkranken Patienten – ein taxonomischer Forschungsansatz // Psychotherapie, Psychosomatik und medizinische Psychologie. 1994. Heft. 44. – P. 260-80.
18. Joff W. G., Sandler J. Über einige begriffliche Probleme im Zusammenhang mit dem Studium narzißtischer Störungen // Psyche. – 1967. – № 21. – S. 152-165.
19. Kohut H., Wolff E. Die Störungen des Selbst und ihre Behandlung // Peters UH (Hrsg.) Die Psychologie des 20. Jahrhunderts. – Zürich: Kindler, 1978. – 412 s.
20. Morf C. C., Rhodewalt F. Die Paradoxa des Narzissmus – ein dynamisches selbstregulatorisches Prozessmodell // Narzissmus Grundlagen – Störungsbilder – Therapie. – Stuttgart – N.Y.: Schattauer, 2009. – P. 308-347.
21. Pulver Sydney E. Narcissism: The Term and the Concept // Essential papers on narcissism. NY. 1986. P. 91-112.

Ермакова Н.А., Мережкина А.Е.

Сумской государственной педагогической университет имени А.С. Макаренко

ФЕНОМЕН НАРЦИССИЗМА В ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация

Комплексно исследовано понятие нарциссизма в зарубежной и отечественной науке. Обобщены подходы к определению понятия «нарциссизм» в психологической литературе. Рассмотрена взаимосвязь между нарциссизмом и манипулированием сознанием личности. Проанализированы основные подходы к изучению феномена нарциссизма как новообразования в характерологической структуре.

Ключевые слова: нарциссизм, аутоэротизм, нарциссические черты, манипулирование сознанием личности, представление личности о себе, психоанализ.

Yermakova N.O., Merezhkina A.E.

Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University

THE PHENOMENON OF NARCISISM IN THE FOREIGN AND DOMESTIC (UKRAINIAN) PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Summary

The concept of narcissism in foreign and domestic science has been comprehensively studied. Approaches to definition of the term «narcissism» in the psychological literature have been colligated. Ties between narcissism and manipulation of individual's consciousness were examined. The main approaches to the study of the narcissism's phenomenon as anewly formed notion in characterological structure have been analysed.

Keywords: narcissism, autoerotism, narcissistic features, manipulation of the of the personality's consciousness, self-perception of the person, psychoanalysis.